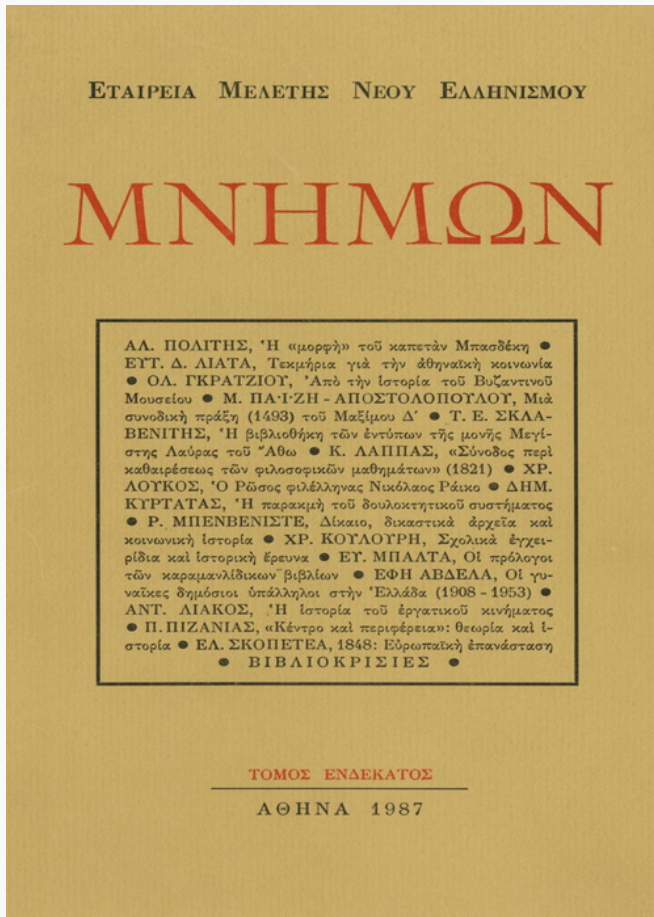

Μνήμων

Τόμ. 11 (1987)

Antoine Prost, Les Anciens Combattants et la Société Française 1914-1939

ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.620](https://doi.org/10.12681/mnimon.620)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΤΘΑΙΟΥ Σ. (1987). Antoine Prost, Les Anciens Combattants et la Société Française 1914-1939. *Μνήμων*, 11, 359-365. <https://doi.org/10.12681/mnimon.620>

Antoine Prost

*Les Anciens Combattants
et la Société Française 1914-1939*

Presses de la Fondation Nationale
des Sciences Politiques

Παρίσι 1977, τ. 1-3

238, 262, 270 σελ.

[Τὸ γαλλικὸ παράδειγμα καὶ μερικὲς σκέψεις
πάνω στὴν ἐλληνικὴ περίπτωσι].

LES ANCIENS COMBATTANTS
ET LA SOCIÉTÉ FRANÇAISE
1914-1939 DE ANTOINE PROST
PRESSES DE LA FONDATION
NATIONALE DES SCIENCES
POLITIQUES VOL HISTOIRE

Ὁ πόλεμος τῶν Γάλλων στὴν Ἀλγερία σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ εὐρύτερο ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν περίοδο τοῦ μεσοπολέμου δημιούργησαν στὸν Antoine Prost¹ τὴν ἰδέα γιὰ τὴ μελέτη τοῦ φαινομένου τῶν Παλαιῶν Πολεμιστῶν, τῆς ἐπίδρασης οὐσιαστικὰ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου στὴ γαλλικὴ κοινωνία.

Ἡ προσωπικὴ ἐμπειρία τοῦ πολέμου, ἡ βίωσι τοῦ θανάτου γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα, ὀδήγησαν τὸν συγγραφέα νὰ δεῖ διαφορετικὰ ἔλους αὐτοῦς ποὺ πολέμησαν ἀπὸ τὸ 1914 ὡς τὸ 1918, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πολλοὶ ζοῦσαν ἀκόμα ὅταν πραγματοποιοῦσε τὴν ἔρευνά του. Ἔτσι, ἐνῶ διερευνᾷ μὲ αὐστηρὲς ἐπιστημονικὲς μεθόδους τὸ θέμα, παράλληλα ὁμολογεῖ : «θα ἤμουν εὐτυχῆς, ἂν ὁ ἀναγνώστης ἐκκλίνει αὐτὸ τὸ βιβλίον ἔχοντας τὴν αἴσθησι ὅτι ἀνακάλυψε ὄχι τόσο γεγονότα καὶ ἀριθμοὺς ἀλλὰ ἀνθρώπους ζωντανούς». Νομιμοποιεῖ δηλαδὴ τὴ συναισθηματικὴ σχέση τοῦ ἱστορικοῦ μὲ τὸ ἀντικείμενό του γιὰτὶ «ἀντικειμενικότητα δὲν σημαίνει ἀδιαφορία».

Οἱ παλαιοὶ πολεμιστὲς συγκροτοῦν ἓνα μαζικὸ κίνημα στὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου ποὺ ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴν πολλαπλὴ κρίσι —οἰκονομική, κοινωνική, ἰδεολογική— τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Στὸ βαθμὸ ποὺ τὸ κίνημα ἀντανακλᾷ κάποιες πλευρὰς τῆς κρίσις αὐτῆς, συνιστᾷ βασικὸ μάρτυρα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς περιόδου.

Ἡ μικρὴ χρονικὴ ἀπόστασι προσθέτει καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς προφορικῆς μαρτυρίας, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦ ἀποτελεσματικὰ ὁ συγγραφέας. Μ' αὐτὴ τὴν ἀφορμὴ θὰ μπορούσε νὰ προτείνει κανεὶς τὴ δημιουργία ἐνὸς corpus προφορικῶν μαρτυριῶν γιὰ τωρινὴ ἢ μελλοντικὴ χρῆσι.

Οἱ πηγὲς στὶς ὁποῖες στηρίζεται ὁ Prost χωρίζονται σὲ πέντε κατηγορίες:

1) Ἀρχεῖακὸ ὑλικό: Τὰ σχετικὰ κρατικὰ ἀρχεῖα (γραφεῖο γιὰ τοὺς

1. Καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιον Paris I καὶ στὸ Ἰνστιτοῦτο Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Παρισιῦ. Εἶναι γνωστὸς κυρίως ἀπὸ τὴ μελέτη του, "Histoire de l'Enseignement en France de 1800 à 1867", Παρίσι 1968.

παλαιούς πολεμιστές) και τὰ ιδιωτικά, δηλαδή τ' ἀρχεῖα τῶν ὀργανώσεων και τῶν προσώπων ποὺ πρωταγωνίστησαν στὸ κίνημα.

2) Μαρτυρίες: Αὐτὲς εἶναι α) γραπτὲς και συγκροτήθηκαν ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτηματολόγιο ποὺ ἔστειλε ὁ συγγραφέας τὸ 1968 σὲ συγκεκριμένα πρόσωπα· και β) προφορικές, δηλαδή συζητήσεις ἄμεσες με ὑπεύθυνους τοῦ κινήματος οἱ ὁποῖες ἦταν χρήσιμες πρὸ πολὺ καθ' ἑαυτὲς, γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς, παρὰ γιὰ τὶς συγκεκριμένες πληροφορίες ποὺ παρῆχαν.

3) Περιοδικὲς ἐκδόσεις και πρακτικὰ συνεδρίων, ὅσα ἦταν δυνατὸν νὰ ἐντοπιστοῦν.

4) Βιβλία, μπροσοῦρες και ἄρθρα τῆς ἐποχῆς: Αὐτὰ ἐπελέγησαν με κριτήριο εἴτε τὸν συγγραφέα ἢ τὸν ἐκδότη, εἴτε ἐπειδὴ ἀναφέρονται στὸν περιοδικὸ τύπο τῶν παλαιῶν πολεμιστῶν. Ἄξονας γιὰ τὴν ἐπιλογή τους ἦταν ἡ ἄμεση σχέση τους με τὸ κίνημα.

5) Βιβλία, λογοτεχνικὰ κείμενα ἢ ἀναφορὲς στὸν Α' παγκόσμιο πόλεμο ποὺ χρησιμεύουν στὴν κατανόηση τοῦ πνεύματος τῶν παλαιῶν πολεμιστῶν.

Σ' αὐτὲς πρέπει νὰ προστεθοῦν οἱ ταυτότητες τῶν παλαιῶν πολεμιστῶν, οἱ γιορτὲς τους και τὰ μνημεῖα τοῦ πολέμου.

Πολλὲς ἀπὸ τὶς πηγὲς συγκεντρώθηκαν με ἀγγελίες σὲ τοπικὲς ἐφημερίδες και ἄλλες ὕστερα ἀπὸ προσωπικὴ ἐπαφή με τοὺς ἐπιζῶντες.

Γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ πολὺμορφου αὐτοῦ ὕλικου ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ ποικίλες μεθόδους. Γιὰ τὴν κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση τῶν μελῶν τοῦ κινήματος ἐπεξεργάζεται ποσοτικὰ ὅσα στοιχεῖα τοῦ παρέχονται σὲ σειρές. Γιὰ τὴν ἀνάλυση τῆς ιδεολογίας χρησιμοποιεῖ σύγχρονες γλωσσολογικὲς ἀλλὰ και παραδοσιακὲς μεθόδους. Τὰ μνημεῖα ταξινομεῖ τυπολογικὰ ἐνῶ οἱ γιορτὲς ἀναλύονται με ἐθνολογικὲς μεθόδους. Σὲ κάθε περίπτωση πάντως προσπαθεῖ νὰ ἐλέγχει τὴ μεθόδου του ἀνιχνεύοντας τὰ ὅριά της. Γιὰ τὶς γλωσσολογικὲς μεθόδους π.χ. ὑποστηρίζει ὅτι μειονεκτοῦν γιὰτὶ ἀπομονώνουν τὸ κείμενο ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ του περίγυρο. Κάθε τέτοιου εἶδους ἐπισήμανση γιὰ τὴ μεθολογία τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι πάντα ἐπίκαιρη και χρήσιμη, ὥστε νὰ ἀποφεύγεται ἡ ἄκριτη μεταφορὰ προτύπων ἐρευνας, τώρα ἰδιαίτερα ποὺ ἡ ἀπεριόριστη ἐξειδίκευση τῆς ἐπιστήμης ἔχει ὀδηγήσει τὸν ἱστορικὸ σὲ ἀδυναμία νὰ ἐλέγχει ἀπόλυτα τὶς μεθόδους του.

Ἡ μελέτη ἔχει τρία μέρη ποὺ ἀντιστοιχοῦν στοὺς τρεῖς τόμους τῆς ἐκδόσης.

Στὸν πρῶτο τόμο με τὸν τίτλο «ἱστορία» παρουσιάζεται ἡ ἱστορία τῶν ὀργανώσεων. Διακρίνονται φάσεις στὴν ἐξέλιξή τους. Τὸ ξεκίνημα τοποθετεῖται στὰ 1916, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου, ὅποτε ἰδρύονται ὀργανώσεις ἀναπήρων πολέμου ἀναπαυόμενες σὲ μιὰ ἀνάγκη, ποὺ ἡ παλαιότερη σχετικὴ νομοθεσία δὲν κάλυπτε. Μετὰ τὴν ἀποστράτευση τὰ προβλήματα ἀφο-

ροῦν ὅλους τοὺς ἀποστρατευμένους καὶ ἔχουν σχέση μετὰ τὴν ἐπανένταξή τους στὴν κοινωνία ἀπὸ κάθε ἄποψη. Τὸ κίνημα ἀπλώνεται μετὰ γρήγορο ρυθμὸ μέχρι τὸ 1920. Δημιουργοῦνται ὀργανώσεις μετὰ πλαίσιο φιλειρηνικὸ σοσιαλιστικὸ, ἄλλες ὑπεύθυνες γιὰ ὀρισμένους τύπους ἀναπήρων ἢ ὀρισμένα ἐπαγγέλματα (π.χ. τοὺς ὑπαλλήλους) καὶ ἄλλες συγκροτημένες μετὰ κριτήριον τὴν κατάστασιν τῶν μελῶν στὸν πόλεμον (π.χ. τὴν αἰχμαλωσίαν). Οἱ κοινὲς διεκδικήσεις ὁδηγοῦν τὸ κίνημα στὴν ἐνοποίησίν του μέχρι τὸ 1927. Μετὰ τὸ 1927 φτάνει στὸ ἀπόγειόν του, γιὰτὶ κατακτᾷ πολλὰ ἀπὸ τὰς διεκδικήσεις του καὶ προσελκύει πολλὰ μέλη. Τὸ κλίμα ἀλλάζει τὸ 1932. Οἱ πολεμιστὲς βλέπουν τὴν κἀρρευση τοῦ κράτους καὶ προτείνουν τὴ μεταρρύθμισίν του. Ἀπὸ τὸ 1934 καὶ μετὰ τὰ πράγματα ἔχουν ἄμεση σχέση μετὰ τὰς εὐρύτερας πολιτικὰς διεργασίας καὶ τὸ «Λαϊκὸ Μέτωπον», ὅποτε τὸ κίνημα ἔχει ἐκπληρώσει τὰς δυνατότητάς του.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἔκτασιν καὶ τῶν δραστηριοτήτων του τὸ κίνημα δὲν φαίνεται νὰ μετασχηματίζεται τὴ γαλλικὴν κοινωνίαν, εἶναι ἀπλῶς μάρτυράς της, τὴν ἐκφράζει.

Οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἐκφράζουν τὸ κίνημα τῶν παλαιῶν πολεμιστῶν ζητοῦν νὰ κατασκευάσουν τὴν κοινὴ γνώμην ἢ ἀπλῶς τὴν ἐκφράξουν; Ποιὸν κοινωνικὸν χῶρον ἀντιπροσωπεύουν; Στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ προσπαθεῖ νὰ δώσει ἀπάντησιν ὁ δεῦτερος τόμος μετὰ τὸν τίτλον «κοινωνιολογία».

Πρῶτον μέλημα τοῦ συγγραφέα ἐδῶ εἶναι νὰ «μετρήσῃ» τὰς ὀργανώσεις στὸν χῶρον καὶ στὸν χρόνον. Πόσον δικαιοῦται κανεὶς νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ κίνημα μαζικόν;

Ἔτσι κατ' ἀρχὴν ἐπισημαίνει ὅτι τὸ τμήμα τοῦ γαλλικοῦ πληθυσμοῦ στὸ ὁποῖον ἀπευθύνονται οἱ ὀργανώσεις εἶναι 7,5 ἑκατομ. ἄτομα· πάνω ἀπὸ ἕνασ τοὺς ἕξ τὸν Γάλλους εἶναι πιθανὸν μέλος μιᾶς ὀργάνωσιν. Ἀπ' αὐτοῦς, ὑπολογίζει, ὅτι τὰ μέλη ὅλων τῶν ὀργανώσεων φτάνουν τὰ τρία ἑκατομμύρια περίπου. Ἐπειδὴ ὅμως σ' αὐτὰ περιλαμβάνονται καὶ συγγενικὰ πρόσωπα, προκλύπτει ἢ ἀνάγκη μελέτης τῆς ἐσωτερικῆς σύνθεσιν τοῦ κινήματος. Πράγματι, τὰ 3/4 τῶν μελῶν εἶναι πολεμιστὲς.

Πῶς ὀργανώθηκε τὸ κίνημα; Τὸ ἐρώτημα πρέπει ν' ἀπαντηθεῖ γιὰ νὰ φανεῖ ποιοὶ παίρνουν τὰς ἀποφάσεις, τὴ συγκροτοῦσιν καὶ ποια ἱεραρχία ὑπάρχει στὴ δομὴν τοῦ κινήματος καὶ τελικὰ πῶς μέσα σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ἔγινε τόσο μαζικόν. Σ' αὐτὸ τὸ θέμα ἀφιερώνεται τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ δεῦτερου τόμου.

Ἡ ὀργάνωσιν γίνεται σὲ τρία ἐπίπεδα ἀντίστοιχα τῆς γαλλικῆς διοικήσιν: τοπικόν, νομαρχικόν καὶ ἐθνικόν. Ἔχουμε, ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸν τὸν τύπον ὀργάνωσιν, ἄλλες μετὰ ἀνοκλήρωτην δομὴν, ποὺ δὲν διαθέτουν τοπικὴν ὀργάνωσιν ἀλλὰ μόνον νομαρχικὴν καὶ ἄλλες ποὺ περιορίζονται στὴν ἐθνικὴν τοὺς ἐκφρασιν. Δὲν λείπουν καὶ οἱ τελειῶς αὐτόνομοι σὲ ἐπίπεδον τοπικὸν ἢ νομαρχικόν.

Στὴς νομαρχικὰς γίνονται τακτικὰς συναντήσεις— προτιμῶνται ἀπὸ τὴν

γραπτή έκφραση— και λειτουργούν δημοκρατικά χωρίς ιδιαίτερες έσωτερικές συγκρούσεις. Τò ίδιο συμβαίνει και με τις οργανώσεις σ' έθνικò επίπεδο μόνο πού οί υπεύθυνοι έδω είναι μόνιμοι σχεδόν.

Τò πιο σημαντικό ίσως τμήμα του τόμου ασχολείται με την κοινωνιολογική ανάλυση των μελών του κινήματος με βάση:

— τους κατόχους τής ταυτότητας του πολεμιστή (θεσμού του 1927)

— τὰ μέλη των διαφόρων οργανώσεων

— τὰ ήγετικά στελέχη των οργανώσεων.

Ό συγγραφέας διαπιστώνει ότι στις άγροτικές περιοχές ή συμμετοχή είναι μεγαλύτερη απ' αυτή των μεγάλων πόλεων. Στην έπαρχία δέν επιλέγουν τις οργανώσεις τους ένω στην πόλη υπάρχει αυτή ή δυνατότητα. Ξεχωρίζει τέσσερεις τύπους οργανώσεων γενικά:

1) Όργανώσεις «άστικές» με ήγετικά στελέχη δικηγόρους, γιατρούς, εμπόρους, μηχανικούς, οί όποιοι ήταν κυρίως άξιοματικοί στον πόλεμο, με δεξιά πολιτική κατεύθυνση.

2) Όργανώσεις «μικροαστικές», όπου κυριαρχούν μικροέμποροι, λογιστές, βιοτέχνες, ανώτεροι υπάλληλοι, πού υπηρέτησαν κυρίως ως υπαξιωματικοί.

3) Σ' αυτόν τον τύπο κυριαρχούν οί δημόσιοι υπάλληλοι και συχνά έχουν τον πρώτο ρόλο καθηγητές και δάσκαλοι.

4) Όργανώσεις «λαϊκές», των όποιων τὰ ήγετικά στελέχη είναι εργάτες αλλά και μισθωτοί, μικροπάλληλοι, μικροέμποροι, βιοτέχνες. Η πολιτική τους κατεύθυνση είναι σοσιαλιστική ή σοσιαλίζουσα.

Ός προς τις κοινωνικές τους λειτουργίες διακρίνει διαφορές ανάμεσα στις τοπικές και τις άλλες οργανώσεις. Οί τοπικές καλύπτουν την ανάγκη κοινωνικότητας των μελών τους, αναπαράγοντας τò παραδοσιακό μοντέλο και εκφράζοντας τò μέσο όρο των αντιλήψεων σε κάθε περιοχή. Λειτουργούν επίσης ως μηχανισμοί ευαισθητοποίησης των μελών σε θέματα ευρύτερα, όπως είναι ή ειρήνη ή ή μεταρρύθμιση του κράτους. Οί οργανώσεις σε νομαρχιακό ή έθνικò επίπεδο προσπαθούν να καλύψουν τὰ κενά τής νομοθεσίας ως προς την κοινωνική πρόνοια, πιέζοντας προς κάθε κατεύθυνση για παροχές και υποκαθιστώντας πολύ συχνά την πολιτεία σ' αυτές τις λειτουργίες. Διακηρύσσουν εξάλλου με κάθε ευκαιρία τò ιδιαίτερο δικαίωμα πού τους έδωσε ή συμμετοχή στον πόλεμο να εκφράζουν άποψη ως ομάδα ή πατρίδα οφείλει ν' άκούει προσεκτικά αυτούς πού την υπηρέτησαν.

Ό τρίτος τόμος του βιβλίου έχει τον τίτλο «Νοοτροπίες και Ίδεολογίες».

Με κυρίαρχο χαρακτηριστικό τò ότι βγήκαν νικητές από τον πόλεμο, οί Γάλλοι πολεμιστές διαφοροποιούνται από τους Γερμανούς αντιστοίχους τους, στους όποιους κυριαρχεί τò αίσθημα του ρεβανσισμού. Άρνούνται ό,τιδήποτε στρατοκρατικό, έτσι οί γιορτές τους δέν έχουν πατριωτικό - θριαμβικό χαρα-

κτήρα, ἀλλὰ εἶναι μνημόσυνες καὶ τιμητικὲς γιὰ τοὺς νεκροὺς μὲ ἐπίκεντρο τελικὰ πῶς πολὺ τοὺς ζωντανούς παρὰ τοὺς νεκρούς. Διακηρύσσουν μὲ κάθε εὐκαιρία τὸν φιλειρηνισμό τους, γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ ἀναλύσεις διαφέρουν ἀνάλογα μὲ τὴν πολιτικὴ κατεύθυνση τῶν ὀργανώσεων.

Ἐνα ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον στοιχεῖο τῆς ἰδεολογίας τους εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς ἔννοιας «πολιτικῆ». Πίσω ἀπ' αὐτὴν κατὰ τὴ γνώμη τους κρύβονται οἱ κομματικὲς ἐπιδιώξεις, οἱ δογματισμοί, οἱ προσωπικὲς φιλοδοξίες καὶ κυρίως οἱ ἀντιλήψεις μιᾶς γερασμένης καὶ ξεπερασμένης γενιᾶς. Οἱ πολεμιστὲς δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν ὑπαρξὴ κοινωνικῶν συγκρούσεων· ἡ μόνη κοινωνικὴ διαίρεση ποὺ ἀποδέχονται εἶναι μεταξὺ τῶν γενεῶν. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἰσχυρίζονται, ἢ πῶς «ἀδιάφθορη» καὶ ἐπομένως ἀνώτερη ὁμάδα εἶναι οἱ πολεμιστὲς.

Ἡ περιφρόνηση τῆς πολιτικῆς, τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν κομμάτων, ἡ ἄρνηση τῆς κοινωνικῆς διαφορᾶς καὶ ἡ ἄποψη ὅτι οἱ πολεμιστὲς ἀποτελοῦν ἠθικὴ ἀριστοκρατία ὑπεράνω ὅλων εἶναι στοιχεῖα ποὺ παραπέμπουν στὴ φασιστικὴ ἰδεολογία.

Ὁ συγγραφέας ἀνασκευάζει τὴ θέση αὐτὴ διερευνώντας τὶς προτάσεις τους γιὰ τὴ μεταρρύθμιση τοῦ κράτους. Ἐτσι ἀπομονώνει κατ' ἀρχὴν τὸ στοιχεῖο τῆς ρητορείας, τὸ ὁποῖο προσδίδει στὰ κείμενα τῶν πολεμιστῶν μεγάλη δόση ὑπερβολῆς. Στὴ συνέχεια μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῆς ἐσωτερικῆς λειτουργίας τοῦ λόγου ἀποκαλύπτει τὸ ἔντονο θρησκευτικὸ στοιχεῖο· οἱ πολεμιστὲς θὰ σώσουν τὸν ὑπόλοιπο πληθυσμὸ γιὰτὶ συγκεντρώνουν ὅλες τὶς πολιτικὲς καὶ ἠθικὲς ἀρετές. Ἀναλύοντας τὸ περιεχόμενον τῶν κειμένων ὁ Prost διαπιστώνει ὅτι ἡ κριτικὴ ποὺ κάνουν στὸν κοινοβουλευτισμὸ ἔχει ὅρια· ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πολιτικὴ ἀρνοῦνται καὶ τὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσκειῖται. Δὲν συμπαθοῦν λοιπὸν τὶς φασιστικὲς μεθόδους καὶ δὲν ἀναζητοῦν ἓνα καὶ μοναδικὸ ἡγέτη. Ὑποστηρίζουν ἐξᾴλλου σαφῶς τὸ δημοκρατικὸ σύστημα διακυβέρνησης. Αὐτὸ ποὺ ἐπιδιώκουν, συνεχίζει ὁ συγγραφέας, εἶναι ἡ μεταρρύθμιση τοῦ κράτους μὲ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· πρέπει νὰ ὑπάρχει ἓνα πειθαρχικὸ καὶ ἠθικὸ κοινοβούλιο, ποὺ δὲν θὰ παρασύρεται ἀπὸ μικροκομματικὲς ἐπιδιώξεις. Ἡ βάση τῶν ἐκλογέων πρέπει νὰ διευρυνθεῖ ἐνῶ τὸ κράτος πρέπει νὰ πλασιώνεται ἀπὸ ἐκπροσώπους τῶν διαφορῶν οικονομικῶν δυνάμεων ὥστε νὰ λειτουργεῖ λαμβάνοντας ὑπ' ὄψην τὴ γνώμη καὶ τὰ συμφέροντά τους.

Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ συγγραφέα λοιπὸν δὲν πρόκειται γιὰ φασίζουσα ἰδεολογία. Ἀντίθετα, τὸ κίνημα γίνεται ἐμπόδιο στὴν ἀνάπτυξη τοῦ φασισμοῦ γιὰτὶ καλύπτει τὸν κοινωνικὸ χῶρο ποὺ ἀποτελέσει τὴν πελατεία του, δηλαδὴ τὶς μεσαῖες τάξεις.

Στὴ διαπραγματεύσει αὐτοῦ τοῦ θέματος ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ ἓνα ἐπιχείρημα ποὺ θέτει πρὸς συζήτηση τὸ πρόβλημα τοῦ «ἔθνικισμοῦ» στὴν ἱστορικὴ ἐπιστήμη. Ὑποστηρίζει ὅτι ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ δὲν ἀναπτύ-

χθηκε ο φασισμός στη Γαλλία είναι και το ότι οι Γάλλοι ήταν εκ παραδόσεως δημοκρατικοί. Δεν μπορεί ν' αποδεχθεί ότι η Γαλλία θα εξέτρεφε ποτέ φασιστικές ιδέες. Η άποψη μοιάζει άφελής ίσως, αλλά είναι σίγουρα αναπόφευκτη αφού κάθε ιστοριογραφία έχει τα έθνικά της όρια, τουλάχιστον όσο κυριαρχεί στον κόσμο η έθνική ιδεολογία. Έξάλλου οι ιδεολογικές διακρίσεις του μεσοπολέμου παραμένουν με τον ίδιο σχεδόν τρόπο φορτισμένες και σήμερα.

Χωρίς να απαιτεί κανείς την καθαρότητα μαθηματικής εξίσωσης σε ανάλυση ιστορικού φαινομένου, δεν μπορεί όμως να μην παρατηρήσει διαβάζοντας το τρίτομο αυτό έργο μερικά χαρακτηριστικά του ύφους του, όπως είναι η ασάφεια, η επανάληψη και πολλές φορές η αντιφατικότητα όρισμένων θέσεων στην προσπάθεια του συγγραφέα να δείξει την πολυπλοκότητα του θέματος. Αυτός ο τρόπος γραφής πολλές φορές συσκοτίζει αντί να φωτίζει τα πράγματα, και νομίζω ότι αξίζει να τεθεί ως θέμα συζήτησης από τη στιγμή που έπηρεάζει τον θεωρητικό έπιστημονικό λόγο και στην Ελλάδα.

Από την άλλη μεριά θα άδικούσε κανείς το συγγραφέα αν έμεινε μόνο σ' αυτό. Η προσφορά του δεν αναιρείται κατά κανένα τρόπο αφού πλουτίζει τη βιβλιογραφία με τη διαπραγμάτευση ενός θέματος πολύ λίγο μελετημένου και οι πολλαπλοί τρόποι της προσέγγισής του αποτελούν ένα μάθημα μεθοδολογίας που ξεπερνά το συγκεκριμένο αντικείμενο.

Κάτι άλλο που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι εκτός από το τρίτομο βιβλίο του ο Prost έχει παρουσιάσει το ίδιο θέμα σε μικρότερη έκδοση: «Les anciens combattants 1914 - 1940», Gallimard, Collection Archives, 1977. Με την πρακτική αυτή ο ιστορικός έπιστήμονας, προσφέροντας την ιστορική γνώση σε ευρύτερο κοινό, συμβάλλει στην αυτογνωσία της κοινωνίας του και έπιτελεί έτσι μια από τις βασικότερες λειτουργίες της ιστορικής έπιστήμης. Για την ελληνική ιστοριογραφία αυτό είναι ακόμα ένα ζητούμενο, που συναρτάται βέβαια με το ευρύτερο πρόβλημα της έλλειψης ιστορικής παιδείας στη χώρα μας.

Η ελληνική περίπτωση

Έπειδή το φαινόμενο του κινήματος των παλαιών πολεμιστών δεν αποτελεί γαλλική ιδιομορφία, αλλά είναι τουλάχιστον πανευρωπαϊκό, παρουσιάζει ενδιαφέρον και ως προς την ελληνική του έκδοχή. Πράγματι μετά το 1922 δημιουργούνται συσσωματώσεις με κριτήριο τη συμμετοχή στον πόλεμο· οι πολιτικο-ιδεολογικές τους κατευθύνσεις διαφέρουν, όπως και τα οργανωτικά σχήματα που ένστερνίζονται.

Μια μελέτη μ' αυτό το αντικείμενο θάπρεπε όπωσδήποτε να λάβει υπ' όψη της τις εκδηλώσεις του κινήματος άλλου, δεδομένου ότι και το πρόβλημα του πολέμου και οι ιδεολογικές συνιστώσες της εποχής είναι λίγο ως πολύ πανευρωπαϊκές και έπομένως σε κάποιο βαθμό αναφέρονται και στην ελληνική περίπτωση.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ λάβει ὑπ' ὄψη της καὶ τὰ ἑξῆς:

1) Γιὰ τοὺς Ἑλληνας στρατιῶτες πόλεμος σημαίνει τὴν σχεδὸν χωρὶς διάλειμμα ἐπιστράτευση ἀπὸ τὸ 1912 ὡς τὸ 1922, γεγονὸς ποὺ δημιουργεῖ μιὰ λιγότερο ἢ περισσότερο συνειδητὴ ἀντιπολεμικὴ στάση.

2) Τὸ 1922 δὲν σφραγίζει ἀπλῶς τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἀλλὰ κυρίως τὴν ἤττα: δηλώνει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἀνατροπὴν μιᾶς ὀλόκληρης ἰδεολογίας. Ἐνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας θὰ εἶναι γιὰ καιρὸ ἢ συλλογικὴ ἀπογοήτευση.

3) Ἐνα ἀπὸ τὰ σοβαρότερα κοινωνικὰ προβλήματα εἶναι τὸ πρόσφυγικό. Οἱ 1,5 ἑκατομ. πρόσφυγες ἀπὸ τὴ μιὰ κινδυνεύουν ν' ἀποβληθοῦν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ κοινωνία ὡς ξένο σῶμα καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη δημιουργοῦν καὶ ὑφίστανται ταυτόχρονα τὶς ἀντιθέσεις ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἐκκρεμοῦσα ἀγροτικὴ μεταρρύθμιση καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῶν ἰδίων. Κανεὶς δὲν θὰ δεχθῆ εὐκόλῃ νὰ ἐκχωρήσει τὶς διεκδικήσεις του στοὺς πρόσφυγες.

Ἡ εἰκόνα τῶν ἀντιθέσεων δὲν θὰ εἶναι πλήρης ἂν δὲν ἀναφερθεῖ καὶ ἡ ἄρνηση τῶν Νέων Χωρῶν νὰ προσαρμοστοῦν ἄνευ ὅρων στὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα καὶ τὸ ἀντίστροφο, χωρὶς νὰ ὑποτιμᾶται ἡ ἐθνικὴ ἱκανοποίηση καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὰς.

4) Στὰ κοινωνικὰ προβλήματα καταλέγεται ἐπίσης καὶ τὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος, γεγονὸς ποὺ εὐνοεῖ ἄλλες μορφές διεκδικήσεων.

5) Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἐντοπίζονται καὶ οἱ διεργασίες γιὰ τὴ συγκρότηση τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος. Διάδοχο σχῆμα ἀλλὰ ὄχι ἱστορικὴ συνέχεια τῶν διάσπαρτων σοσιαλιστικῶν ομάδων συνδέει τὴν τύχη του μὲ τὸν πόλεμο. Ἐχει στὸ ἐνεργητικὸ του ἀντιπολεμικὴ προπαγάνδα στὸ μέτωπο, θέση ποὺ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴ στάση τῶν μπολσεβίκων στὸ θέμα αὐτό. Ἡ ἡγεσία του συγκροτεῖται τὰ χρόνια αὐτὰ ἀπὸ παλαιούς πολεμιστὰς καὶ ἡ ἀνάπτυξή του ὀφείλεται σὲ μεγάλο βαθμὸ στὴν ἐμπειρία τοῦ πολέμου.

6) Κρίση τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ τέλος παρατηρεῖται καὶ στὴν Ἑλλάδα καθὼς καὶ ἡ διατύπωση ἀπόψεων ποὺ παραπέμπουν στὶς φασιστικὰς ἰδέες.

Αὐτοὺς τοὺς παράγοντες θὰ πρέπει νὰ λάβει ὑπ' ὄψη της μιὰ μελέτη μὲ ἀντικείμενο τοὺς Ἑλληνας παλαιούς πολεμιστὰς. Στὴν πορεία τῆς μελέτης θὰ ἀναδειχθοῦν ἀσφαλῶς καὶ ἄλλοι οἱ ὅποιοι συναρτῶνται καὶ μὲ τὸ εἶδος τῶν πηγῶν ποὺ θὰ χρησιμοποιηθοῦν. Πρὸς τὸ παρὸν μπορεῖ ν' ἀναφέρει κανεὶς τὰ καταστατικὰ τῶν ὀργανώσεων, τὸν περιοδικὸν τύπο, τὰ πρακτικὰ τῆς Βουλῆς, τὴν κάθε εἶδους πολεμικὴ λογοτεχνία καὶ τὶς μαρτυρίες (γραφτὰς ἢ προφορικές) τῶν πολεμιστῶν. Ὅσο καὶ ἂν φαίνονται λίγες οἱ παρεχόμενες πηγές, λόγῳ τῆς ἐλληνικῆς ἰδιομορφίας στὸ θέμα, μιὰ μελέτη μ' αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο θὰ καλύψει ἕνα ἱστοριογραφικὸ κενό.²

ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ

2. Ὅσα σημειῶνα παραπάνω εἶναι οἱ πρῶτες σκέψεις γιὰ μιὰ ἔρευνα ποὺ ἔχω ἀρχίσει γιὰ τὸ κίνημα τῶν παλαιῶν πολεμιστῶν στὴν Ἑλλάδα στὴν περίοδο τοῦ μεσοπολέμου.